

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

TRENDS IN CONSUMER LENDING IN UKRAINE

УДК 336.77:330.567.22(477)

Костюк В.А.к.е.н., доцент кафедри
банківської справи
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**Сович І.В.**магістр
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

У статті досліджено сучасний стан банківського споживчого кредитування в Україні, виявлено основні проблеми, що стримують його розвиток, обґрунтовано напрями подальшого розвитку на основі вдосконалення нормативної бази та діяльності банків щодо формування необхідних ресурсів для споживчого кредитування.

Ключові слова: споживчий кредит, кредитна політика, стандарти кредитування, фізичні особи, облікова ставка, процентна ставка.

В статье исследовано современное состояние банковского потребительского кредитования в Украине, выявлены основные проблемы, сдерживающие его развитие, обоснованы направления дальнейшего раз-

вития на основе совершенствования нормативной базы и деятельности банков по формированию необходимых ресурсов для потребительского кредитования.

Ключевые слова: потребительский кредит, кредитная политика, стандарты кредитования, физические лица, учетная ставка, процентная ставка.

In the article the current state of bank consumer lending in Ukraine found major problems that hinder its development, grounded directions of further development based on the regulatory framework and activities of banks on forming the necessary resources for consumer credit.

Key words: consumer credit, credit policy, lending standards, individuals discount rate, the interest rate.

Постановка проблеми. Споживче кредитування з кожним роком набуває все більшої актуальності. Це пов'язано з тим, що всі ланки суспільства прагнуть ефективно функціонувати, а без розвитку банківської інфраструктури, насамперед споживчого кредитування, неможливий нормальний розвиток суспільства, а саме всіх його верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам споживчого кредитування присвячені наукові праці О.І. Барановського, О.В. Васюренко, Г.М. Гамидова, В.В. Корнеєва, А.В. Соколової, а також статті економістів у періодичних виданнях, таких як «Деньги», «Бізнес», «Кореспондент» та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз ринку споживчого кредитування України, визначення основних проблем, що перешкоджають його розвитку та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Споживче кредитування відіграє значну роль у забезпеченні соціальних потреб населення, формуванні платоспроможного попиту, який, у свою чергу, впливає на розвиток економіки країни, полегшуючи процес реалізації продукції, прискорюючи отримання прибутку і доходів Державного бюджету.

Споживче кредитування – найдоступніший вид кредитування, що виступає стимулюючим фактором розвитку економіки. У сучасних умовах ринкової економіки підприємства та інші суб'єкти господарювання можуть запропонувати широкий асортимент товарів, робіт, послуг для отримання яких необхідна певна сума грошових коштів. Пересічний громадянин України сьогодні в середньому заробляє 1118 – 3073 грн., однак заробітної плати іноді вистачає лише на задоволення первинних потреб людини, і це унеможлиблює купування товарів довготривалого користування за рахунок поточного доходу.

Розвиток споживчого кредиту в сучасних умовах має свою специфіку. На його тенденціях відбиваються, з одного боку, збільшені ресурсні можливості фінансування потреб людини, а з іншого – самі збільшені споживчі потреби людини сучасного «суспільства споживання», яке характеризується індивідуальним споживанням, що виходить далеко за межі потреб для існування (виживання). У найбільш розвинених країнах і країнах, що стрімко розвиваються, населення намагається не лише підтримувати існуючий рівень життя, а й прагне постійно його підвищувати. При цьому придбання товарів тривалого користування або дорогих послуг вимагає одноразово великих коштів у момент купівлі, які не завжди є в наявності, особливо в осіб молодого віку. Але в сучасному суспільстві можливістю покриття цих витрат є споживчий кредит.

Для характеристики сучасного стану споживчого кредитування нам необхідно здійснити більш детальне дослідження розвитку банківського споживчого кредиту в Україні протягом періоду його реального зростання (починаючи з 2004 р.).

Починаючи з 2004 року, значні темпи зростання демонстрував весь банківський сектор України, його активи до початку 2008 р. збільшились на 487% і становили 619 млрд. грн. Інформацію ілюструє рис. 1.

Враховуючи, що рівень цін за цей же період у середньому зріс на 76%, а курс гривні залишався незмінним, реальний приріст активів становив понад 200% [4]. Проте, на відміну від західних банків, докризове зростання активів українських відбувалось, в основному, за рахунок кредитів, а інструменти ринку капіталів не відігравали значної ролі в цьому процесі. За темпами зростання кредитів Україна посіла друге місце серед країн СНД та ЦСЄ, у 2004-2008 рр. вони збільшились на 612%.

За цей же період у Росії кредити виросли «всього» на 154%, у Казахстані – на 283%. Тобто, кредитний «бум» ніде не був таким вираженим як в Україні [2].

В результаті такого зростання з 2004 р. до 2009 р. обсяги кредитів, наданих населенню банками України, збільшилися майже в 30 разів і досягли найбільшого за всю історію значення 280 млрд. грн. Динаміка цього явища зображена на рисунку 2.

При цьому, одним з найважливіших чинників зростання й сьогоднішніх реалій споживчого кредиту в Україні є вибір його учасниками валюти кредитування. На думку автора, саме активізація комерційних банків у наданні споживчих кредитів населенню в іноземній валюті визначила основні тенденції його розвитку на багато років уперед. Інформацію про динаміку обсягів споживчих кредитів у розрізі валют у кредитному портфелі банків ілюструє рис. 3.

Як видно з рис. 3. лише під час «буму» кредитування (2006-2008 рр.) обсяги кредитів насе-

ленню в гривні збільшилися у 2,5 рази з 30,7 до 78,8 млрд. грн., тоді як їх обсяги в іноземній валюті виросли майже в 4 рази й станом на початок 2009 р. становили 201,6 млрд. дол. США. Це втричі перевищувало обсяги кредитів у гривні й склало 72% всіх кредитів банків населенню. При чому на кінець 2008 р. (початок кризи) 60% валютних кредитів населенню були іпотечні. Водночас кредити на придбання й будівництво житла склали 40%, а 60% – так звані, споживчі кредити, серед яких левову частку займали кредити на авто й іншу техніку.

В результаті зазначених змін відбулось і суттєве зростання ролі кредиту в фінансуванні споживчих витрат населення. Так у 2002 р. за рахунок кредитів кінцеве споживання фінансувалось у розмірі 2,3%, у 2004 р. – 6,5%, а у 2007 р. – вже більше 18%. У 2009 р. значення показника досягло максимальних 32%. Інформацію зображено на рис. 4.

Кредити населенню розповсюдились на всі напрямки споживання. В продуктивній лінійці банків швидко збільшувались пропозиції як різноманітних

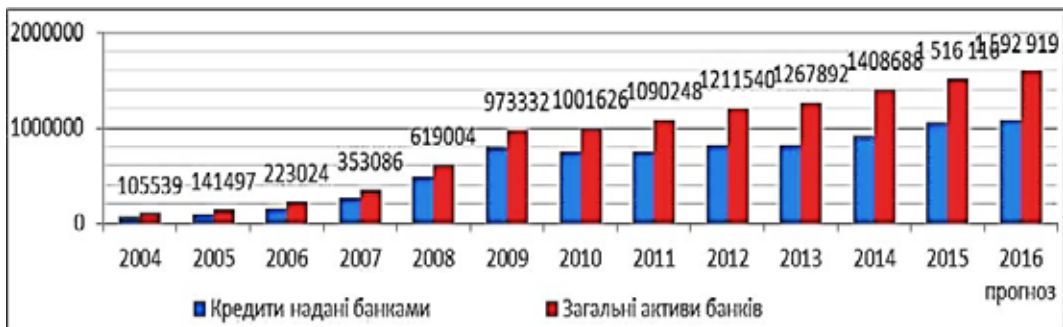

Рис. 1. Обсяги активів банків і кредитів, наданих банками України, в 2004-2016 рр. (станом на початок року), млн. грн.

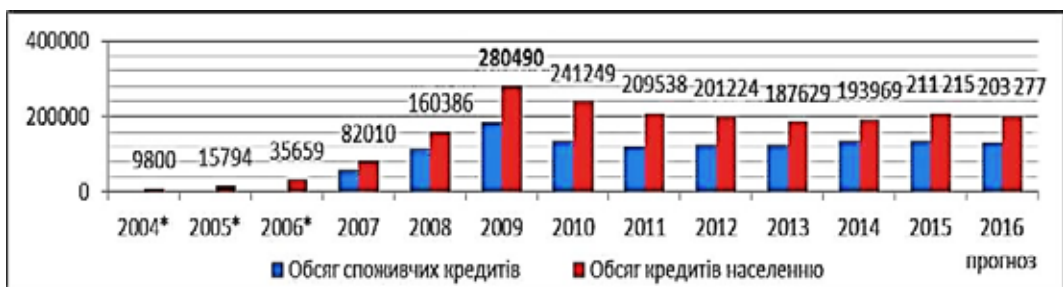

Рис. 2. Обсяги кредитів банків, наданих населенню, споживчих кредитів банків в Україні в 2003-2015 рр. (станом на початок року), млн. грн

* До 2006 р. споживчі кредити у загальних кредитах наданих населенню не виділяються

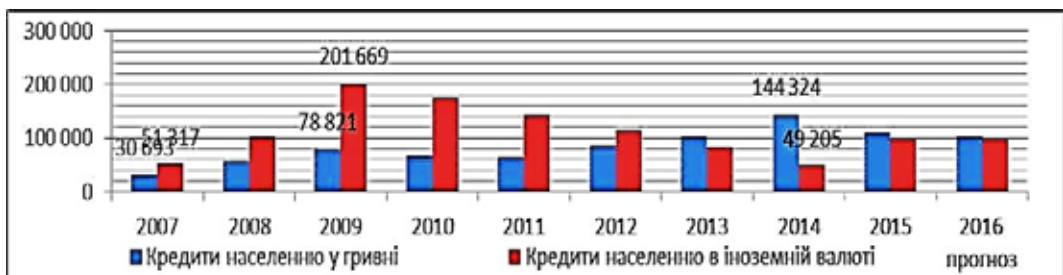

Рис. 3. Обсяги кредитів банків, наданих населенню України, у розрізі валют у 2007-2016 рр. (станом на початок року), млн. грн.

цільових кредитів (автомобілі, побутова техніка тощо), так і так звані безцільові кредити (готівкою і карткові). Швидко зростали кредити на придбання і будівництво житла, їх частка на кінець 2008 р. складала 40% всіх кредитів виданих населенню.

Таким чином, можливість банків надавати кредити населенню в іноземній валюті зумовила масштаби розвитку споживчого кредиту в Україні, його цільову спрямованість і строки, проте, водночас, зумовила й залежність цього розвитку від зовнішніх запозичень, а також визначила масштаби закладених валютних ризиків, реалізація яких за погіршення макроекономічної ситуації в країні у подальшому вилілась у тотальне неповернення кредитів населенням.

На тлі значних валютних запозичень з-за кордону та широкого впровадження валютного кредитування населення девальвація гривні стала головним чинником росту проблемних кредитів у банках і гальмування кредитування населення після кризи 2008 р. Розвиненим країнам, крім меншої залежності від

зовнішніх джерел ресурсів, здолати наслідки кризи допомогла відсутність реалізації валютних ризиків споживчого кредитування. На підтвердження тому, ситуація з неповерненням кредитів населенням ще більше загострилась після нового стрибка девальвації гривні на початку 2015 р.

У зв'язку з цим під час кризи спад на ринку кредитів населення був виразнішим, ніж у секторі корпоративних кредитів, і тому українські банки не змогли швидко відновити споживче кредитування, як їх колеги з розвинених країн. Коли загальні обсяги кредитування були відновлені банками вже у 2010 р., стрімке падіння обсягів споживчих кредитів продовжувалось до кінця 2012 р. Цю тенденцію можна розглянути на рисунку 5.

Структура кредитів населенню в Україні в період 2008-2015 рр. у розрізі цільового спрямування свідчить про зростання частки споживчих кредитів на тлі скорочення їх обсягів, а структура в розрізі строків демонструє скорочення обсягів і частки довгострокових кредитів у цілому. Тобто

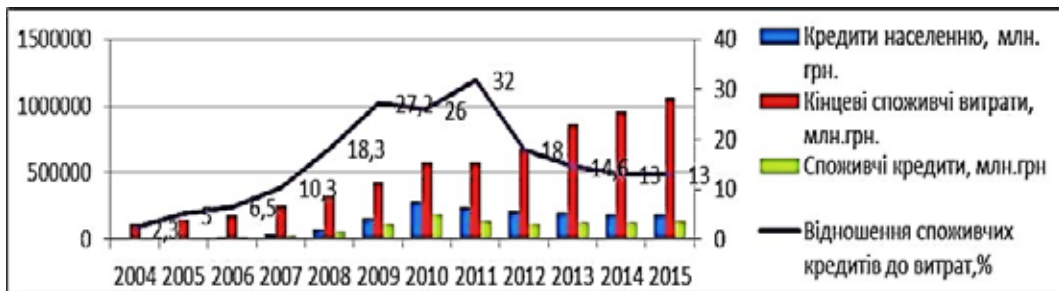

Рис. 4. Частка кредитів банків у забезпеченні кінцевих споживчих витрат населення в Україні в 2004-2015 рр. (станом на початок року)

Рис. 5. Обсяги кредитів, наданих банками України, споживчих кредитів банків, наданих населенню, в 2007-2015 рр., млн. грн.

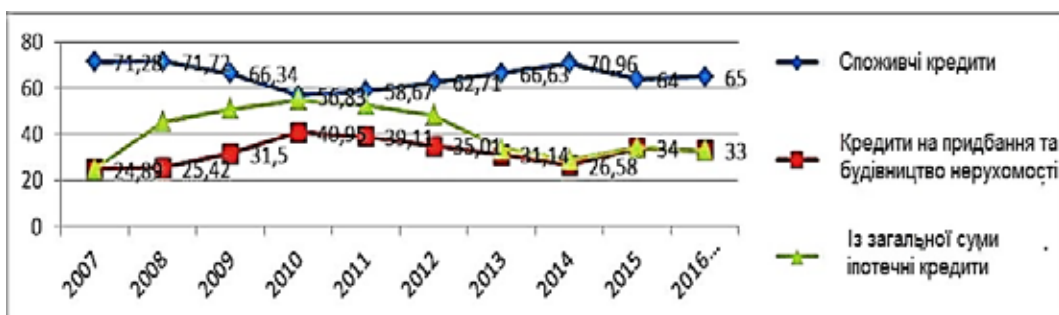

Рис. 6. Структура банківських кредитів, наданих населенню України, у розрізі цільового спрямування в 2007-2015 рр. (станом на початок року), %

іпотека, будівництво, інші інвестиційні кредити, що на піку кредитування у 2008 р. склали 40-60% мають стійку тенденцію до зменшення, на початок 2014 р. їх частка склала 34%. Зміни ілюструє рисунок 6. При цьому візуальне враження про збільшення питомої ваги цих кредитів у кредитних портфелях банків протягом 2014-2015 років забезпечено перерахунком залишків заборгованості по кредитах, що пов'язано зі зміною курсу гривні.

В цілому ж структура ринку кредитів населенню, що склалась в Україні сьогодні, характерна для ринків раннього розвитку. Реально кредитування населення протягом останніх 7 років економічної рецесії перебуває в стагнації, довгострокове кредитування заморожується, а погашення відбувалось лише за рахунок короткострокових споживчих кредитів. Розвитку кредитів на придбання й будівництво житла бракує платоспроможних позичальників, банки майже не вірять в їх можливість. Враховуючи об'єктивно не короткий термін кредитування, знайдеться не багато клієнтів, спроможних повернути кредит на житло під 20% річних, а саме ці кредити стимулюють не лише імпорт, а й розвиток будівництва й суміжних галузей національної економіки [4].

Проведений аналіз ринку банківських споживчих кредитів в Україні дав змогу виявити, що українські банки роблять все можливе для збереження високої маржі по споживчих кредитних операціях і розвитку максимально маржинальних кредитних продуктів. Причина в тому, що кредитування залишається основним напрямком їх діяльності, а отримані проценти й комісії з кредитів – головним джерелом доходів (близько 80%) [3], на відміну від західних банків, де доходи від інших видів діяльності складають 30% – 40%. Це зумовлено різним рівнем розвитку банківської справи й культури користування банківськими послугами. На практиці фактичні витрати на видачу кредитів збільшені на маржу, яку кредитор планує отримати й яка не дозволяє йому переорієнтуватися на інші види бізнесу, складають ту ціну, нижче якої, за умови зростаючого попиту, споживчі кредити в принципі надаватися не будуть. При зростанні маржі, зростає бажання банку надавати більшу кількість кредитів, тому за умови незадоволеного попиту на кредити про зменшення маржі нема й мови.

Крім того, сучасний рівень тінізації української економіки, який, за оцінками експертів, сягає близько 60%, ускладнює підтвердження джерел доходів багатьма позичальниками й стимулює вже з їх боку попит на кредити, за якими підтвердження доходів не вимагається. Ці кредити здаються більш доступними, але є завідомо більш ризиковими. Таким чином, хоча й не прямо, також підтримуються високі процентні ставки на споживчі кредити.

Отже, на сьогодні в Україні доцільно шукати принципово нові підходи та інструменти регулювання

кредитного ринку в цілому й споживчого кредиту, зокрема. Один з таких підходів полягає в розробці й модифікації стандартів кредитування фізичних осіб. Враховуючи, що кредитні операції є основним видом діяльності банків, у сукупності стандартів якості банківської діяльності поруч зі стандартами якості процесів і продуктів, стандарти кредитування доцільно виділяти як окремий напрям.

Серед причин необхідності розвитку національних стандартів якості банківської діяльності, в тому числі в сфері кредитування, такі: зміна зовнішнього середовища функціонування банків; зміна нормативної бази регулювання; різні форми конкуренції з іноземними банками та іншими фінансовими інститутами тощо. Проте найважливішою, на думку автора, є встановлення довіри між різними суб'єктами економічних зв'язків банків: між самими банками, між банками та їх клієнтами, між банками та регулятором. Наявність стандартів значно оптимізує комунікаційні й бізнес-процеси банків.

Не зважаючи на те, що сучасна банківська практика в Україні є такою, що сьогодні відсутня навіть якась загальна модель кредитування фізичних осіб, банки мають різний досвід в організації цього процесу й різну якість кредитних послуг, а також значні різниці в розмірах капіталу, розмірах і структурі активів і пасивів, якості ресурсів, особливості кредитної політики, в практику українських банків універсальні стандарти кредитування фізичних осіб слід впроваджувати негайно. Тому, що вирішення проблеми підвищення стійкості банківської системи країни в кризових умовах вимагає розробки нових методологічних підходів і більш широкого застосування інструментів управління кредитним процесом. І саме стандартизація кредитування має стати одним із важливіших її компонентів.

Розробку стандартів кредитування фізичних осіб в Україні можна розпочати з вдосконалення внутрішніх стандартів кредитування банків, впроваджуючи паралельно окремі законодавчі ініціативи щодо їхнього розвитку на національному рівні. Основою положенням і визначальним кроком на національному рівні має стати розробка Концепції розвитку стандартів якості банківської діяльності.

Проте розробка й подальша трансформація стандартів кредитування фізичних осіб у інструмент державного регулювання можлива лише при виконанні певних умов, а саме:

1. Стандарти кредитування мають бути прийнятні й оформлені як нормативно-правовий акт, що закріплює основні положення кредитування й відображає цілі держави, зокрема, пруденційне регулювання і захист прав споживачів.

2. Стандарти кредитування мають бути загальноновизнані в банківському середовищі. На основі приєднання (або ні) окремого банку до цих стандартів кредитування можна створити систему певної добровільної «сертифікації» банків, що може

стати основою для диференційованого нагляду за ними.

Напрямки змістовного розвитку стандартів кредитування фізичних осіб як інструменту регулювання мають визначатися сферами регулювання: в сфері пруденційного регулювання – це вдосконалення методів оцінки ризиків; в сфері захисту прав позичальників – вдосконалення законодавства з захисту прав споживачів фінансових послуг.

З огляду на розвиненість в Україні стандартів кредитування, націлених на пруденційне регулювання, розвинуті краще порівняно з тими, що спрямовані на захист прав споживачів фінансових послуг. Їх закріпленню присвячено чимало законодавчих і нормативних документів. Це зумовлено кращим розвитком пруденційного регулювання банківської діяльності в цілому [5]. Але вдосконалення відповідно сучасних вимог і реалій потребують обидва напрямки.

На нашу думку, існування законодавчо закріплених процедур із визнання банкрутства фізичних осіб і стягнення боргів дозволило б кредиторам діяти в рамках цивілізованих методів стягнення простроченої заборгованості. В той же час, наявність у позичальника – фізичної особи можливості в межах правового поля не виконувати взяті на себе зобов'язання, спонукало б банки до більш відповідального ставлення при відборі позичальників. Вважаємо, це сприяло б більш ефективному розвитку споживчого кредитування в цілому.

Основними документами банківського нагляду щодо кредитного ризику є нормативні документи НБУ. Зокрема, Положення «Про порядок формування і використання резерву для відшкодування втрат за активними операціями банків», затверджене Постановою НБУ № 23 від 25.01.2012 [7]; Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою НБУ № 104 від 15.03.2004р. [7]; «Методичні рекомендації з організації і функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», затверджені Постановою Правління НБУ № 361 від 02.08.2004 р. [6].

Прийняття загального Закону «Про споживче кредитування» буде не лише фактом створення єдиного уніфікованого законодавчого акту зі споживчого кредиту, а й значним кроком у стандартизації кредитування фізичних осіб в Україні. Так, наприклад, буде офіційно прийнятим і стане загальнообов'язковим стандарт договору споживчого кредиту, що сьогодні формується виходячи із загальних положень Цивільного кодексу. Будуть удосконалені механізми інформаційного обслуговування клієнтів, буде врегульовано й багато інших питань.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток стандартів кредитування фізичних осіб, як інструменту регулювання споживчого кредиту

в Україні в сучасних нестабільних умовах і для ефективного розвитку в перспективі є необхідним і дозволить як удосконалити кредитний процес, так і створити такий механізм функціонування ринку банківських споживчих кредитів, який максимізуватиме позитивні ефекти й мінімізуватиме ризики. В результаті ефективнішого регулювання, споживчий кредит замість забезпечення фрагментарних інтересів учасників ринку працюватиме на благо національної економіки та підвищення добробуту громадян України в перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-XII/: [Електронний Ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Європейський центральний банк: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu>.
3. Іваненко Л. М. Правові засади споживчого кредитування / Л. М. Іваненко // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 1. – С. 103–110.
4. Офіційний сайт державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Нагаєвич М.В. Банківський нагляд та банківське регулювання: аналіз теоретичних засад / М.В. Нагаєвич // Економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 55-62.
6. Постанова Правління НБУ «Методичні рекомендації з організації і функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» за станом на 02.08.2004 р. № 361: [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
7. Постанова Правління НБУ «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» за станом на 15.03.2004 р. № 104: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst prav spozhyvachiv» vid 12.05.1991 r. # 1023-XII/: [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Yevropeyskiy tsentralnyi bank: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ecb.europa.eu>.
3. Ivanenko L. M. Pravovi zasady spozhyvchoho kredyтуvannia / L. M. Ivanenko // Visnyk KNTEU. – 2011. – # 1. – S. 103–110.
4. Ofitsiyni sait derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu – <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Nahaievych M.V. Bankivskiy nahliad ta bankivske rehuliyuvannia: analiz teoretychnykh zasad / M.V. Nahaievych // Ekonomichni nauky. – 2012. – # 2. – S. 55-62.
6. Postanova Pravlinnia NBU «Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii i funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy» za stanom na 02.08.2004 r. # 361: [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua>
7. Postanova Pravlinnia NBU «Metodychni vkazivky z inspektuvannia bankiv «Systema otsinky ryzykiv» za stanom na 15.03.2004 r. # 104: [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua>